

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในเด็ก

จำลอง ดิษยวณิช, พ.บ., วท.ม.*

พริ้มเพรา ดิษยวณิช, ปร.ด.*

ส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพที่ยังมีการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ค่อนข้างน้อยคือเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ หรือภาวะสร้างสรรค์ (creativity)

ก่อนยุคจิตวิเคราะห์ของ Sigmund Freud ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มีทฤษฎีที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับจิตไร้สำนึก (the unconscious) จากการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ในสมัยนั้น Ellen-berger⁽¹⁾ อธิบายว่าจิตไร้สำนึกมีหน้าที่ 4 อย่างคือ (1) หน้าที่เชิงอนุรักษ์ (conservative function) กล่าวคือ ความจำและประสบการณ์ต่างๆ ไม่สูญหายไปไหน แต่ถูกเก็บสะสมไว้ในจิตไร้สำนึก (2) หน้าที่เชิงการแตกตัว (dissolutive function) ซึ่งสัมพันธ์กับกลไกทางจิตที่เรียกว่าการแตกแยก (dissociation) โดยเฉพาะการแตกแยกของบุคลิกภาพที่พบในพหุบุคลิกภาพ (multiple personality) (3) หน้าที่เชิงสร้างสรรค์ (creative function) ซึ่งเกี่ยวข้องกับศิลปะ ดนตรี การประพันธ์ การค้นพบสิ่งใหม่ทางวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยา (technology) และ (4) หน้าที่เชิงตำนานหรือนิยายโบราณ (mythopoetic function) เช่น ตำนานหรือนิยายโบราณของกรีก ตำนานพระปฐมเจดีย์ รวมถึงเรื่องลึกลับบางอย่าง เช่น การตายแล้วเกิด การเข้าทรง ภูตผี ปีศาจ เป็นต้น

Freud สนใจเรื่องปรากฏการณ์ของจิตไร้สำนึกอย่างมาก และได้เขียนหนังสือเรื่อง “การแปลความหมายของความฝัน (the interpretation of dreams)”

ในปี ค.ศ.1900⁽²⁾ และเรื่อง “เรื่องตลกขบขัน และความสัมพันธ์กับจิตไร้สำนึก (Wits and their relations to the unconscious)” ในปี ค.ศ.1905⁽³⁾ ในหนังสือทั้ง 2 เล่มนี้ Freud แสดงแนวคิดที่ว่าความฝันและเรื่องตลกขบขันล้วนแต่เป็นการแสดงออกของสิ่งที่อยู่ในจิตไร้สำนึก ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ของคนเรา Freud เชื่อว่าความคิดสร้างสรรค์เริ่มต้นจากความขัดแย้ง (conflicts) ของมนุษย์ อันมีต้นตอมาจากแรงขับทางสัญชาตญาณพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญชาตญาณแห่งชีวิต (life instinct or libido) แรงจูงใจที่สร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมา คือ ความพยายามหาวิธีแก้ความขัดแย้งเหล่านี้ให้หมดไป

นอกจากนั้น Freud ยังเชื่อว่าแรงขับทางเพศมีบทบาทอย่างเด่นชัดในเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ ความคิดเช่นนี้มีส่วนสัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นทางเพศในวัยเด็ก ซึ่งเริ่มต้นเมื่อเด็กอายุประมาณ 3 ปี⁽⁴⁾ แรงขับทางเพศมักถูก กัดเก็บเอาไว้ในจิตไร้สำนึกจากอิทธิพลทางศาสนา การศึกษา และสังคม ในคนบางคนความอยากรู้อยากเห็นทางเพศถูกแปรเปลี่ยนโดยกลไกทางจิตที่เรียกว่าการทดเทิด หรือการเปลี่ยนให้เป็นที่ยอมรับ (sublimation)⁽⁵⁾ ไปเป็นความคิดสร้างสรรค์ ความฝันกลางวัน (day dreams) และจินตนาการ (imagination) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่พบบ่อยในวัยเด็ก คนที่มีความคิดสร้างสรรค์มักชอบสร้างผลงานที่ตอบสนอง และทำให้เกิดความพอใจต่อความฝัน

กลางวันของเขา ตามปกติคนเรามักจะสนใจที่จะพูดเกี่ยวกับเรื่องราวของความฝันกลางวัน ด้วยเหตุนี้จึงมีคนบางคนพยายามแปรเปลี่ยนความปรารถนาดังกล่าว ออกมาเป็นผลงานที่ทรงคุณค่า และมีสุนทรียภาพอย่างยอดเยี่ยม

กระบวนการของความคิด (The Process of Thinking)

Freud^(5,6) ได้แบ่งกระบวนการของความคิดออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

1. กระบวนการของความคิดปฐมภูมิ (Primary thinking process) เป็นความคิดที่ไม่มีการแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากภายในกับสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากภายนอก ทำให้ไม่สามารถแยกความจริง (reality) ออกจากความเพ้อฝัน (fantasy) ได้ กระบวนการนี้ยังเกี่ยวข้องกับหลักแห่งความพอใจ (pleasure principle) ซึ่งเป็นการแสวงหาความพอใจให้กับตนเอง เป็นการทำงานตามแรงขับทางสัญชาตญาณ หรือ Id ในจิตไร้สำนึก โดยเฉพาะแรงขับทางเพศ และแรงขับทางก้าวร้าว เป็นแนวคิดที่ไม่มีเหตุผล และไม่ขึ้นอยู่กับเวลา หรือสถานที่ กระบวนการของความคิดแบบนี้พบได้ในทารก เด็กเล็ก หรือผู้ป่วยโรคจิต และอาจปรากฏออกมาในรูปของความฝัน ความเพ้อฝัน จินตนาการ ความหลงผิด อาการประสาทหลอน และอื่นๆ

2. กระบวนการของความคิดทุติยภูมิ (Secondary thinking process) เป็นความคิดที่สามารถแยกสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากภายในออกจากสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากภายนอก ทำให้สามารถแยกความจริงออกจากความเพ้อฝันได้ กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับหลักแห่งความเป็นจริง (reality principle) กล่าวคือมีการทดสอบความจริง (reality testing) และมีการเลื่อนหรือการยับยั้งการตอบสนองความพอใจให้แก่ตนเองได้ เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ตามความเป็นจริง เป็นแนวคิดที่มีเหตุผล และเกี่ยวข้องกับ

ทำงานของอัตตา หรือ Ego มีการพิจารณาถึงเวลาและสถานที่ กระบวนการของความคิดแบบนี้พบได้ในผู้ใหญ่ หรือคนที่บรรลุนิติภาวะแล้ว

Silvano Arieti⁽⁷⁾ มีทรรศนะว่าภาวะสร้างสรรค์หรือความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถในการสร้างสิ่งใหม่และแปลกจากเดิม ซึ่งจัดอยู่ในกระบวนการของความคิดตติยภูมิ (tertiary thinking process) กระบวนการของความคิดแบบนี้เกิดจากการผสมผสานกันอย่างสมดุลระหว่างกระบวนการของความคิดปฐมภูมิกับกระบวนการของความคิดทุติยภูมิ ในภาวะเช่นนี้เนื้อหาต่างๆ จากแรงขับสัญชาตญาณหรือ Id จะถูกนำมาใช้อย่างสร้างสรรค์ในการบริการของอัตตา (in the service of the ego) แนวคิดเช่นนี้มีส่วนตรงกับความเป็นจริงอยู่มากทีเดียว ตัวอย่างจากผลงานของจิตรกรชื่อดังของโลก เช่น Picasso Goya Miro และ Dali พบว่าภาพวาดบางภาพมีรายละเอียดที่แปลก พิลึกพิลั่น และเกี่ยวข้องกับแรงขับทางเพศ และทางก้าวร้าวอย่างชัดเจน ในเวลาเดียวกันภาพเหล่านั้นยังแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพและภาวะสร้างสรรค์อันสูงส่งของคนเหล่านี้ การรวมกันของกระบวนการของความคิดทั้ง 2 แบบ ทำให้เกิดกระบวนการของความคิดระดับที่ 3 ซึ่งมีส่วนผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

องค์ประกอบในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์

จากการศึกษาของ Silvano Arieti⁽⁷⁾ ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ควรมียุคประกอบที่สำคัญดังนี้

1. การอยู่คนเดียวตามลำพัง (Aloneness) บางครั้งคนเราควรมีเวลาเป็นของตนเอง มีอิสระที่จะทำอะไรตามใจชอบในขอบเขตที่จำกัด เป็นการหลีกเลี่ยงจากสิ่งเร้าทางสังคมที่คอยกระตุ้นอยู่ตลอดเวลา และเป็นแบบอย่างที่ดีแล้วซ้ำอีก การอยู่คนเดียว

เดียวทำให้มีโอกาสได้ยินเสียงจากภายใน รู้จักทรัพยากรอันมหาศาลในจิตใจสำนึก และได้สัมผัสกับกระบวนการของความคิดปฐมภูมิด้วย

2. การอยู่เฉย (Inactivity) การอยู่นิ่งเฉยโดยไม่ประกอบกิจกรรมที่เคยกระทำอยู่เป็นกิจวัตรมีส่วนช่วยกระตุ้นแนวโน้มของความคิดสร้างสรรค์ได้ การนั่งอยู่เฉยๆ ตามลำพังคนเดียวเป็นเวลานานพอทำให้เกิดความคิดและความรู้สึกที่เป็นอิสระ ซึ่งแตกต่างจากเมื่อขณะกำลังเรียนหนังสือ หรือทำกิจกรรมบางอย่างอยู่ ฉะนั้นกิจกรรมที่ทำเป็นประจำวันในแต่ละวันมีส่วนยับยั้ง ความคิดอิสระ จินตนาการ และภาวะสร้างสรรค์ได้

3. การฝันกลางวัน (Day dreaming) แม้ว่าความฝันกลางวันจะเกี่ยวกับกระบวนการของความคิดปฐมภูมิ ซึ่งอาจทำให้การทดสอบความจริง (reality testing) เสียไปอย่างที่พบในผู้ป่วยโรคจิต แต่ลักษณะเฉพาะเช่นนี้ช่วยทำให้คนบางคนแยกตนเองจากสิ่งที่พบเห็นเป็นประจำในสังคมที่อยู่ ล้อมรอบตัวเขา ช่วยกระตุ้นหรือช่วยให้เกิดความคิดบางอย่างที่แปลกใหม่ ไม่เหมือนของเดิม ขอบเขตของจินตนาการจะกว้างใหญ่ขึ้น และมีลักษณะสร้างสรรค์ด้วย

4. การระลึกถึงความขัดแย้งในอดีตที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บทางจิตใจ (Remembrance and inner replaying of past traumatic conflicts) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ บางคนที่มีความคิดเช่นนี้เชื่อว่าความขัดแย้งภายในจิตใจเป็นข้อจำเป็นก่อนหน้าอย่างหนึ่ง (prerequisite) สำหรับภาวะสร้างสรรค์ ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดบาดแผลทางจิตใจเมื่อได้รับการแก้ไขแล้ว แม้จะยังไม่สมบูรณ์ในบางราย อาจกระตุ้นให้ออกมาสู่จิตสำนึกอีก พร้อมกับความรู้สึกที่คุ้นเคย แต่ก็ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องอีก ความขัดแย้งในรูปแบบนี้ก่อให้เกิดพลังอย่างสำคัญ และสามารถแปรเปลี่ยนไปเป็นผลงานของความคิดสร้างสรรค์ได้

5. ความเชื่ออะไรง่าย (Gullibility) ในที่นี้หมายถึงความเต็มใจยอมรับบางสิ่งอย่างง่ายดายอย่างน้อยที่สุดเพียงชั่วคราวในระยะแรก จนกระทั่งมีการพิสูจน์ว่าสิ่งนั้นผิด การยอมรับเช่นนี้จะมีการจัดระเบียบทุกๆ สิ่งทั้งที่อยู่ภายนอกและภายในตัวเรา ภาวะสร้างสรรค์มักสัมพันธ์กับการค้นพบการจัดระเบียบที่อยู่ภายในตัวเรามากกว่าการสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาเลย การจัดแจงอย่างเป็นระเบียบภายในจิตใจในลักษณะนี้อาจพบได้ในผู้ป่วยที่มีอาการระแวงหรือผู้ป่วยจิตเภท แต่ในคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ เขาสามารถแยกแยะความแตกต่างว่าอะไรคือความจริง และอะไรคือความเพ้อฝัน หรือจินตนาการ อีกนัยหนึ่งคนประเภทนี้สามารถที่เขากระบวนการของความคิดปฐมภูมิมาสผสมผสานกับกระบวนการของความคิดทุติยภูมิ จนก่อให้เกิดความคิดที่สร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์ได้

6. ความตื่นตัว และระเบียบวินัย (Alertness and discipline) คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกจิตรกรมักมีความเชื่อว่าจินตนาการ (imagination) การจรรโลงใจ (inspiration) ความรู้เองหรืออัจฉตติญาณ (intuition) และวุฒิสามารถ (talent) เป็นคุณสมบัติสำคัญของภาวะสร้างสรรค์ คนพวกนี้ไม่ค่อยยอมรับกลวิธีในการเรียนรู้ใหม่ การคิดอย่างมีเหตุผล หรือระเบียบวินัย โดยลืมนึกถึงความจริงที่ว่าแม้แต่ Leonardo, Freud และ Einstein ก็มีครูเป็นผู้สอน การเรียนรู้จากบุคคลที่สามารถและมีประสบการณ์สูงมีส่วนช่วยกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์

นอกจากนี้คนที่เป็นอัจฉริยะ และมีความคิดสร้างสรรค์เหล่านี้นล้วนแต่มีลักษณะของการตื่นตัวในการยอมรับสิ่งใหม่ ในขณะเดียวกันก็มีระเบียบวินัยด้วย

ลักษณะเฉพาะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์

Paul Torrance^(8,9) ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ไว้ดังนี้

ความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ ชอบคิดอย่างไม่มีขอบเขต ชอบถามคำถามอยู่ตลอดเวลา มีความสนใจในสิ่งที่แปลกไม่เป็นเช่นปกติ และไม่รู้ว่าเป็นอะไร และคำถามที่ถามอาจทำให้ผู้ใหญ่บางคนรู้สึกหงุดหงิดและรำคาญใจ ตัวอย่างเช่น Einstein ชอบถามคำถามที่ครูตอบไม่ได้อยู่เรื่อยๆ เช่น ทำไมเราจึงไม่รู้สึกรู้ว่าโลกหมุน? อวกาศคืออะไร? วัตถุเป็นพลังงานได้หรือไม่? คำถามเหล่านี้ทำให้ครูและพวกเพื่อน ๆ ไม่ชอบเขา เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์เรียนรู้เร็วในความรู้ของเขาอย่างรวดเร็ว และมีความต้องการที่จะปิดรูโหว่เหล่านี้จนบางทีดูเหมือนเป็นการรบกวนผู้ใหญ่

ความคิดแบบลู่ออก (Divergent thinking) JP Guilford พบลักษณะถาวรอย่างหนึ่งของบุคลิกภาพที่เรียกว่าความคิดแบบลู่ออก ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความคิดสร้างสรรค์ เด็กที่มีความคิดแบบนี้จะพยายามแสวงหาคำตอบที่แตกต่างกันเป็นจำนวนมากสำหรับคำตอบเพียงอย่างเดียว ตรงกันข้ามกับความคิดแบบลู่ออก (convergent thinking) เด็กที่มีความคิดแบบนี้จะพยายามหาคำตอบที่ถูกต้องเพียงอย่างเดียวสำหรับคำถามนั้นๆ ประสบการณ์การเรียนรู้ของเด็กส่วนมากต้องการความคิดแบบลู่ออก แต่ในการกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ เด็กจะต้องสัมผัสกับการเรียนรู้ที่อาศัยความคิดแบบลู่ออก^(10,11)

ความต้องการเผชิญกับการท้าทาย และพยายามทำงานเฉพาะที่ยาก (A need to meet challenges and attempt difficult tasks) เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์อาจเสียเวลานานในการตอบคำถาม และหารายละเอียดในบางเรื่อง เขาจะยึดแน่นอยู่กับงานเฉพาะที่ยาก และบางครั้งเสี่ยงต่ออันตราย และไม่สนใจความจริงที่ว่าพวกเขาถูกมอง

ว่าแตกต่างไปจากคนอื่น คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ เช่น Benjamin Franklin หรือ Wilbur และ Orville Wright มีความพยายามอย่างไม่ลดละเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ สมัยที่เป็นเด็ก Franklin เกือบจมน้ำเสียชีวิต เมื่อเขาทำการทดลองกับว่าวที่ได้รับการออกแบบให้ดึงเข้าไปในขณะที่ลอยตัวอยู่ในน้ำ ส่วน Wright เคยใช้ว่าวที่เป็นกลองขนาดใหญ่ลอยตัวอยู่ในท้องฟ้า และครั้งหนึ่ง Orville เคยประสบอุบัติเหตุจากการเล่นว่าวแบบนี้

ความซื่อสัตย์และการแสวงหาความจริง (Honesty and searching for the truth) เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ มินิสัยซื่อสัตย์และชอบแสวงหาความจริงโดยไม่สนใจต่อความกดดันอื่นๆ เขาเป็นตัวของเขาเองในเรื่องความจริง และดูเหมือนไม่มีผลกระทบอะไรเมื่อเขากลายเป็นคนที่อยู่ในพวกกลุ่มน้อย ชอบติดตามหาคำตอบที่ใหม่ แม้ว่าจะได้รับคำตอบทางสังคมให้ยอมรับคำตอบที่มีอยู่แล้ว ฉะนั้นผลสุดท้ายเขาจะกลายเป็นพวกกลุ่มน้อยที่พยายามท้าทาย และหาคำตอบใหม่จนคนอื่นๆ ที่อยู่ล้อมรอบเขาไม่ยอมเปิดโอกาสให้ทำเช่นนั้น มักประสบกับความยากลำบากเมื่อเขาต้องการสำรวจบางอย่างต่อ แต่ผู้ใหญ่กลับบอกให้เขาหยุด เขาก็ยังต้องการบอกผู้ใหญ่ให้รู้ในสิ่งที่เขาเชื่อว่าถูกต้อง แม้ว่าจะได้รับผลที่ไม่ดีตามมา

ปัจเจกภาพ (Individuality) เด็กกลุ่มนี้ดูเหมือนจะแตกต่างจากเด็กกลุ่มอื่น เพราะว่าเขาชอบหมกมุ่นอยู่กับคำถามหรือปัญหา แม้ว่าเขาพยายามทำตัวไม่ให้แตกต่างไปจากคนอื่น แต่เขาก็ต้องการความเป็นตัวเองส่วนบุคคลเพื่อติดตามแนวคิดสร้างสรรค์ของเขา ผู้ใหญ่มักมักกดดันไม่ค่อยได้ในความเป็นส่วนตัวเช่นนี้ แม้ว่าเด็กพวกนี้จะทำในสิ่งที่สังคมยอมรับ เช่น การทำงานหนัก การมีความรับผิดชอบสูง แต่อาจได้รับความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ใหญ่และเพื่อนรุ่นเดียวกัน เมื่อเข้าเรียนในชั้นประถมเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงมักรู้สึก

แตกต่างและแยกตัวเองจากคนอื่น

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในเด็ก

ผู้ใหญ่มีบทบาทสำคัญมากในการปลูกฝังความคิดสร้างสรรค์ให้กับเด็ก วิธีการดังต่อไปนี้สามารถช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ได้^(9,10) ผู้เขียนคิดว่าวิธีการเหล่านี้น่าจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษา โดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง⁽¹²⁾

1. การกระตุ้นเสรีภาพทางเขavnปัญญา บิดามารดาจำเป็นต้องปล่อยให้เด็กแสวงหาสารนิเทศหรือรายละเอียด และพบวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเอง ส่วนมากเรามักชอบช่วยเหลือเด็กด้วยการให้คำตอบและวิธีแก้ปัญหา ซึ่งจะไปปิดกั้นการสอบถามของเด็กต่อไป เขาเพียงแต่เต็มใจที่จะยอมรับคำตอบที่ผู้ใหญ่ให้ แต่สิ่งที่เด็กต้องการอย่างแท้จริง คือ การสนับสนุนและการช่วยเหลือในการหาคำตอบตัวอย่าง ถ้าเด็กถามว่าทำไมต้นไม้จึงเติบโตสูงขึ้นเรื่อยๆ ผู้ใหญ่อาจเพียงแค่เสนอแนะวิธีค้นหาคำตอบ หรือถามคำถามบางอย่างที่กระตุ้นความสามารถอย่างมีเหตุผลในตัวเอง บางครั้งเด็กต้องการการสนับสนุนเพียงเล็กน้อย เพื่อให้เขาตระหนักว่าเขาสามารถหาคำตอบได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงคนอื่น

เมื่อเด็กเผชิญกับความรูสึกว่าเขายังทำอะไรแล้วไม่สมบูรณ์ ผู้ใหญ่ควรสนับสนุนให้เขาทำต่อไป บ่อยครั้งเด็กอาจเกิดความรูสึกคาดหวังมากไป เพราะความคิดว่าเขายังขาดความรู้ สิ่งนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้ใหญ่ควรจะให้รายละเอียดเอาไว้หรือปล่อยให้เด็กหมดกำลังใจ อย่างไรก็ตามควรยึดหลักสำคัญว่าอย่าบอกเด็กในบางสิ่งที่เขาสามารถค้นพบได้ด้วยตัวของเขาเอง

2. การแสวงหาวิธีแก้ปัญหาที่เป็นทางเลือก เด็กควรได้รับการสนับสนุนให้รู้จักแสวงหาวิธีแก้ปัญหาที่เป็นทางเลือกอย่างอื่น (alternative solutions) เขาควรมองเห็นว่าวิธีแก้ปัญหามีหลายอย่างสำหรับ

ปัญหาเพียงอย่างเดียว และคำตอบมากกว่าหนึ่งอย่างต่อคำถามเพียงอันเดียว คือสิ่งที่เป็นไปได้ เด็กที่มีอายุมากขึ้นสามารถที่จะเรียนรู้ว่าวิธีแก้ปัญหาและคำตอบขึ้นอยู่กับเวลา และสถานที่ที่จำเพาะเจาะจง และเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป เช่น ผู้ใหญ่อาจเล่านิทานให้เด็กฟัง และให้เด็กแต่ละคนเล่าต่อไปจนจบ จะเห็นได้ว่าการจบเรื่องนิทานของแต่ละคนนั้นแตกต่างกันไป

3. การอนุญาตให้เด็กทำการสำรวจตรวจสอบอย่างเสรี เด็กควรมีเวลาอิสระที่จะสำรวจตรวจสอบโลกภายนอกด้วยตัวเขาเอง และบางครั้งร่วมกับผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่สนับสนุนการสำรวจตรวจสอบเช่นนี้ เด็กจะเกิดความรู้สึกรู้สึกเชื่อมั่นในกิจกรรมและสถานการณ์ต่างๆ ที่ใหม่ และไม่กลัวอันตรายเล็กๆ น้อยๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ผู้ใหญ่อาจกระตุ้นให้เด็กได้เผชิญกับสิ่งลึกลับ ตื่นเต้น และผจญภัย เช่น การไปท่องเที่ยวตามป่าเขา โบราณสถาน และสถานที่สำคัญๆ อื่นๆ อย่างไรก็ตามควรปล่อยให้เด็กมีเวลาเป็นตัวของเขาเอง โดยไม่ต้องมีผู้ใหญ่คอยควบคุมดูแล เขาจะได้ทำในสิ่งที่เขาต้องการจะทำ หรือบางทีก็อาจไม่ทำอะไรเลย เช่น นั่งคิด นั่งฝัน หรือมีจินตนาการตามที่เขาชอบ

4. การสนับสนุนความคิดที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ (Improbable thinking) อาจถามเด็กเกี่ยวกับบางสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ เช่น ทันทีทันใดที่บรรดานกทั้งหลายสูญเสียความสามารถที่จะบิน มันจะไปอยู่ที่ไหน มันจะกินอะไร พวกมันสามารถเรียนรู้ที่จะบินได้อีกหรือไม่? คำถามในลักษณะเช่นนี้มีส่วนช่วยพัฒนาแนวโน้มเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก

ตัวอย่างที่ดีอีกอย่างหนึ่ง คือ การเล่นเกมโดยบอกกับเด็กว่า “ลองนึกคิดดูนะ” แล้วบอกให้เด็กสร้างจินตนาการถึงสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น แต่ไม่น่าจะเป็นไปได้เช่นเอาเด็กมากลุ่มหนึ่งแล้วให้ดูภาพของสระน้ำให้ทุกคนบอกว่าอยากเป็นอะไรในสระน้ำ บางคนอาจเลือกเป็นจระเข้ ปลา ยุง น้ำ ดอกบัว เศษไม้ที่

กันสระ กบลอยอยู่ในน้ำ แล้วให้เด็กวาดภาพว่าจะเกิดอะไรขึ้น และให้ร้องเพลงที่เกี่ยวข้องด้วย การเล่นสนุกแบบนี้ทำให้เด็กสามารถสร้างนิทาน และการผจญภัยมากมายหลายอย่าง วิธีการเช่นนี้สามารถนำมาใช้กับใครๆ ก็ได้ในการช่วยกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์

5. การใช้ส่วนประกอบที่ไม่เกี่ยวข้องกัน (Irrelevant elements) เด็กต้องการรวบรวมรายละเอียดบางอย่างที่ไม่เกี่ยวข้องไว้ในความคิดของเขา เพื่อให้แนวคิดเข้าสู่การแก้ปัญหาขยายขอบเขตขึ้น เด็กสามารถเล่นกับบางสิ่งที่น่าสนใจแต่ดูไปแล้วไม่น่าจะเกี่ยวข้องกันเลย และคิดว่าสิ่งที่เขากำลังเล่นอยู่นั้นจะมีคุณค่าอย่างไรบ้าง ที่ไหนและเมื่อไร ตัวอย่าง เด็กบางคนอาจสนใจเล่นกับใบไม้เป็นเวลานาน ไม่ยอมสนใจอย่างอื่น ผู้ใหญ่เห็นแล้วรู้สึกว่าได้เรื่องอะไรเลย พฤติกรรมในลักษณะเช่นนี้ทำให้เด็กสามารถเรียนรู้รายละเอียดที่ดูเหมือนว่าไม่สำคัญในเวลานี้อาจกลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในวันหน้าก็ได้

สมาธิกับความคิดสร้างสรรค์

ตามปกติสำหรับผู้คนที่มีสมาธิ ความเด่นของสมองจะอยู่ทางซีกซ้าย หน้าที่ของสมองซีกขวาก็เกี่ยวกับกิจกรรมที่ไม่ต้องอาศัยการพูด รวมทั้งความคิดสร้างสรรค์ ความซาบซึ้งในศิลปะและดนตรี ความรู้ตัวเองหรืออัตตัตถิญาณ และการสังเคราะห์⁽¹³⁾ การฝึกสมาธิช่วยกระตุ้นการทำงานของสมองซีกขวา และยังช่วยให้มีการประมวลเอาความชำนาญในการวิเคราะห์และการใช้ภาษาของสมองซีกซ้ายรวมกับความสามารถในทางศิลปะดนตรี ความรู้ตัวเอง และความคิดสร้างสรรค์ของสมองซีกขวาเข้าด้วยกัน ทำให้ระดับของเชาวน์ปัญญา (IQ) และเชาวน์อารมณ์ (EQ) เพิ่มขึ้น⁽¹⁴⁾ พร้มเพรา ดิษยวุฒิ⁽¹⁵⁾ ได้ทำการศึกษาผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มีต่อการพัฒนาการทางบุคลิกภาพ

และเชาวน์อารมณ์ พบว่าการฝึกอบรมดังกล่าวตามหลักสูตรแบบเข้มเป็นเวลา 7 วัน สามารถเพิ่มระดับของเชาวน์อารมณ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางจิตใจ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้

สิ่งที่ควรพิจารณาคือในขณะเจริญสมาธิไม่ว่าจะเป็นสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน มีลักษณะของการอยู่คนเดียวตามลำพัง (aloneness) ถึงแม้จะมีการปฏิบัติเป็นกลุ่มในสถานที่เดียวกัน แต่ต่างคนต่างปฏิบัติ ไม่ให้สนใจหรือพูดคุยกับคนอื่น การอยู่เฉย (inactivity) เป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดในการเจริญสมาธิ รวมทั้งการตื่นตัว และระเบียบวินัย (alertness and discipline) องค์ประกอบเหล่านี้มีส่วนช่วยส่งเสริม และกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ในขณะเจริญสมาธิด้วย

เอกสารอ้างอิง

1. Turner T. The early 1900s & before. In: Freeman H, ed. A century of psychiatry. Vol 1. Barcelona: Mosby-Wolfe, 1999: 1-29.
2. Freud S. The interpretation of dreams. In : Strachey J, trans-ed. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Vol 4 and 5. London: Hogarth Press, 1958.
3. Freud S. Wits and its relations to the unconscious (1905, 1916) in the basic writing of Sigmund Freud. New York: Modern Library, 1938.
4. Freud S. Three essays on the theory of sexuality. In: Strachey J, trans-ed. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Vol 7. London: Hogarth Press, 1953: 123-246.

5. จำลอง ดิษยวณิช. ปัจจัยด้าน psychodynamic ต่อการเกิดโรคทางจิตเวช. ใน: เกษม ตันติผลาชีวะ บรรณาธิการ. ตำราจิตเวชศาสตร์. สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536: 267-87.
6. Campbell RJ. Psychiatric dictionary. New York: Oxford University Press, 1996.
7. Arieti S. Creativity and its cultivation : relation to psychopathology and mental health. In: Arieti S, ed. American handbook of psychiatry. Vol 3. New York: Basic Books, 1966: 722-41.
8. Torrance EP. Encouraging creativity in the classroom. Dubuque, Iowa: WC Brown, 1970.
9. Leve R. Childhood : The study of development. New York: Random House, 1980.
10. Dworetzky JP. Introduction to child development. 4th ed. St. Paul, MN: West Publishing Company, 1990.
11. Feldman RS. Essentials of understanding psychology. 2nd ed. New York: McGraw-Hill, 1994.
12. สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ. กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารเสริมความรู้การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์, 2545.
13. Benson H. Your maximum mind. New York: Avon Books, 1989.
14. จำลอง ดิษยวณิช. จิตวิทยาของความดับทุกข์. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, 2544.
15. พร้มเพรา ดิษยวณิช. ผลของการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานที่มีต่อบุคลิกภาพ และ เซวณ-อารมณ์. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย 2544; 46:195-207.